

I. ROZPRAWY

Tytus Mikołajczak (Poznań)

Prawa Ur-Nammy*

Do tej pory tekst praw Ur-Nammy, najstarszego dobrze zachowanego zbioru praw ze starożytnej Mezopotamii, nie doczekał się pełnego tłumaczenia na język polski. Istnieje tylko przestarzałe, niepełne i często błędne tłumaczenie Cezarego Kunderewicza¹, które opierało się na pierwszych edycjach tego tekstu, mimo że dużo pełniejsza edycja Jacoba J. Finkelsteina² była już wówczas dostępna. Po tych publikacjach opublikowane zostały także nowe manuskrypty praw, mianowicie Ist Si 0277³, BM 054722 + BM 054933 + BM 057408 + BM 058111 + BM 058753 + BM 073071 + BM 073073⁴ i MS 2064⁵, znacząco uzupełniające zachowany tekst.

Prawa Ur-Nammy to jeden z najważniejszych zabytków prawnych z III tysiąclecia p.n.e. i tekstów źródłowych z okresu panowania III Dynastii z Ur. Ur-Namma⁶ z Ur (umownie panujący między 2110 a 2093 r. p.n.e. według tzw. średniej chro-

* Autor jest wdzięczny Witoldowi Tyborowskiemu za uwagi i sugestie do tego tekstu.

¹ C. Kunderewicz, *Najstarsze prawa świata*, Łódź 1972, s. 3–18.

² J.J. Finkelstein, *The Laws of Ur-Nammu*, „Journal of Cuneiform Studies” 1968, t. 22, nr 3/4, s. 66–82.

³ F. Yıldız, *A Tablet of Codex Ur-Nammu from Sippar*, „Orientalia” 1981, t. 50, nr 1, s. 87–97.

⁴ P. Michalowski, C.B.F. Walker, *A New Sumerian “Law Code”* [w:] H. Behrens, D. Loding, M.T. Roth (red.), *Dumu-e₂-dub-ba-a. Studies in Honor of Åke W. Sjöberg*, Philadelphia 1989, s. 383–396.

⁵ M. Civil, *The Law Collection of Ur-Namma* [w:] A. George (red.), *Cuneiform Royal Inscriptions and Related Texts in the Schøyen Collection*, Cornell University Studies in Assyriology and Sumerology (CUSAS), t. 17, Bethesda 2011, s. 221–286.

⁶ Bardziej prawidłowo jego imię często zapisuje się teraz Ur-Nammâ(k). Patrz np. G. Marchesi, *Ur-Nammâ(k)ʼs Conquest of Susa* [w:] K. De Graef, J. Tavernier (red.), *Susa and Elam. Archaeological, Philological, Historical and Geographical Perspectives*, Mémoires de la Délégation en Perse 58, Leiden 2013. Wcześniej często zapisywane ‘Ur-Nammu’. W niniejszym tekście autor przyjmuje jednak zapis przyjęty przez większość literatury przedmiotu, tj. ‘Ur-Namma’.

nologii) to założyciel tej dynastii, a jednocześnie współczesny innym wybitnym sumeryjskim władcom jak Utu-heğal z Uruk i Gudea z Lagasz, których panowanie dostarczyło innych klasycznych zabytków języka sumeryjskiego⁷.

1. KIEDY POWSTAŁY PRAWA UR-NAMMY?

Data powstania, a także do pewnego stopnia autorstwo praw Ur-Nammy jest niejasne. Przez pewien czas utrzymywał się pogląd zapoczątkowany przez Samuela N. Kramera⁸, że autorem praw Ur-Nammy był jego syn i następca Szulgi⁹ (umownie panujący między 2092 a 2045 r. p.n.e. według średniej chronologii). Argument opierał się na tym, że tekst prologu w niektórych miejscach wyraźnie jest napisany w trzeciej osobie (co jednak nie jest wyjątkowe w inskrypcjach sumeryjskich), a więc rzekomo miał być spisany przez następcę Ur-Nammy. Niemniej pełniejsza rekonstrukcja tekstu (patrz edycja poniżej) pokazuje, że narracja prologu wyrażana jest w różnych osobach.

Sam tekst dostarcza kolejnych wskazówek, że jego powstanie nastąpiło w początkach panowania Ur-Nammy: w wierszach 125-134 tekst odnosi się do konfliktu z Puzur-Inšusziniakiem, władcą Elamu, który przejściowo zajął część Mezopotamii, którą miał wyzwolić Ur-Namma na początku swojego panowania¹⁰. Do tego §§ E3a-E3c (zachowane tylko w niedawno opublikowanym manuskrypcie MS 2064)

⁷ Zob. dyskusję na temat chronologii i synchronizmów między Gudeą a Ur-Nammą w: C.E. Suter, *Gudea's Temple Building: The Representation of an Early Mesopotamian Ruler in Text and Image*, Cuneiform Monographs 17, Groningen 2000, s. 15–17; P. Steinkeller, *Puzur-Inšušinak at Susa: A Pivotal Episode of Early Elamite History Reconsidered* [w:] K. De Graef, J. Tavernier (red.), *Susa and Elam...*, s. 298–302; por. W. Sallaberger, I. Schrakamp, *Philological Data for a Historical Chronology of Mesopotamia in the 3rd Millennium* [w:] W. Sallaberger, I. Schrakamp (red.), *ARCA-NE. Associated Regional Chronologies for the Ancient Near East and the Eastern Mediterranean*, t. 3: *History & Philology*, Turnhout 2015, s. 120–133. Większość badaczy przyznaje obecnie, że Ur-Namma i Gudea byli sobie współcześni.

⁸ S.N. Kramer, *The Ur-Nammu Law Code: Who Was Its Author?*, „Orientalia” 1983, t. 52, nr 4, s. 453–456.

⁹ Prawdopodobnie jego imię brzmiało Sulgi(r) raczej niż Szulgi, zob. G. Marchesi, *Who Was Buried in the Royal Tombs of Ur? The Epigraphic and Textual Data*, „Orientalia” 2004, t. 73, nr 2, s. 191–192, przyp. 218; idem, *Ur-Nammâ(k)'s Conquest of Susa* [w:] K. De Graef, J. Tavernier (red.), *Susa and Elam...*, s. 285, przyp. 3. Dyskusję na temat potencjalnego autorstwa praw Szulgiego przytacza M.J. Geller, *Recenzja McGuire Gibson i Robert D. Biggs, The Organization of Power: Aspects of Bureaucracy in the Ancient Near East, Chicago 1987*, „Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie” 1991, t. 81, nr 1, s. 145–146.

¹⁰ O tym konflikcie szczegółowo P. Steinkeller, *Puzur-Inšušinak at Susa...*, s. 298–303. Ten fakt i konflikt z Gutejami skłonił C. Wilcke'go (*Gesetze in sumerischer Sprache* [w:] N. Koslova, E. Vizirova, G. Zólyomi (red.), *Studies in Sumerian Language and Literature: Festschrift für Joachim Krecher*, Babel und Bibel 8, Winona Lake, IN 2015, s. 531, przyp. 112) do opowiedzenia się za wczesną datą powstania praw Ur-Nammy.

mówią o dyspacie na temat własności niewolnika, który został skonfiskowany w czasie panowania Gutejów (sumeryjskie ‘Guti’ albo ‘Gutium’) i kontrastują tę kwestię z sytuacją za panowania Ur-Nammy. Pokonanie Gutejów nastąpiło za czasów panowania Utu-heğala, władcy Uruk, prawdopodobnie starszego brata Ur-Nammy¹¹. Utu-heğal panował tylko kilka lat, więc sytuacja prawna z czasów konfliktu z Gutejami musiała wciąż być aktualna w czasie panowania jego następcy Ur-Nammy, ale raczej już nie za panowania Szulgiego, który objął rządy po około 18-letnim okresie sprawowania władzy przez swego ojca.

2. ZACHOWANE MANUSKRYPTY

Pierwsza znana tabliczka z zapisem praw Ur-Nammy została zidentyfikowana przez Fritza R. Krausa w 1952 r. w muzeum w Stambule (Ist Ni 03191, Istanbul Arkeoloji Müzeleri). Została opublikowana przez Samuela Noaha Kramera¹². Ten dokument oryginalnie został sporządzony w Nippur w okresie starobabilońskim. Tabliczka jest źle zachowana i zawiera większą część prologu oraz §§ 1-20 praw Ur-Nammy. Dla początkowej części prologu pozostaje jedynym manuskryptem.

Od tego czasu znaleziono pięć innych manuskryptów praw Ur-Nammy: UM 55-21-071 (University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, Philadelphia), starobabilońska tabliczka pochodząca oryginalnie z Nippur. Tylko jedna strona tej tabliczki zachowała czytelny tekst (zawiera §§ 32-35, B0-B2). IM 085688 + IM 085689 (U 07739 + U 07740; National Museum of Iraq, Bagdad) starobabiloński manuskrypt pochodzący z Ur; zawiera §§ 7-21, 26-31, 36-42 i A1. Ist Si 0277 (Istanbul Arkeoloji Müzeleri) prawdopodobnie pochodzący z Sippar; na tej starobabilońskiej tabliczce zachował się koniec prologu i §§ 1-10. BM 054722 + BM 054933 + BM 057408 + BM 058111 + BM 058753 + BM 073071 + BM 073073 (British Museum, Londyn) starobabiloński manuskrypt pochodzący z Sippar; zawiera §§ B4-B8, D2c-D12, E4-E7, F2-F4 oraz większość epilogu.

Ostatni ze znanych manuskryptów to cylinder MS 2064 (Schøyen Collection, Oslo)¹³. MS 2064 jest jedyną tabliczką sporządzoną w okresie panowania III Dynastii z Ur (na co wskazuje paleografia), acz miejsce jej pochodzenia nie jest znane (być

¹¹ Chronologia tych wydarzeń nie jest jasna, zob. W. Sallaberger, I. Schrakamp, *Philological Data for a Historical Chronology of Mesopotamia...*, s. 127–130; N. Brisch, *History and Chronology* [w:] H. Crawford (red.), *The Sumerian World*, London 2013, s. 122–123.

¹² S.N. Kramer, *Ur-Nammu Law Code*, „Orientalia” 1954, t. 23, nr 1, s. 40–51.

¹³ Szczegółowe informacje nt. manuskryptów oraz publikacje podają: M. Civil, *The Law Collection...*, s. 222–223, 226–229; C. Wilcke, *Der Kodex Urnamma (CU): Versuch einer Rekonstruktion* [w:] T. Abusch (red.), *Riches Hidden in Secret Places: Ancient Near Eastern Studies in Memory of Thorkild Jacobsen*, Winona Lake 2002, s. 291–292; idem, *Gesetze in sumerischer Sprache* [w:] N. Koslova, E. Vizirova, G. Zólyomi (red.), *Studies in Sumerian Language and Literature...*, s. 455–

może Umma), reszta manuskryptów została sporządzona w okresie starobabilońskim. Cylinder ten zachował duże fragmenty praw Ur-Nammy: §§ 6-13, 16-29, 34-43, B2-D8b, D9, E1-E7 oraz część epilogu.

Jak wskazuje sam tekst praw, oryginał tekstu musiał być wyrzyty na posągu Ur-Nammy (albo podobnym monumencie) i teksty starobabilońskie być może są kopiami oryginalnego zabytku¹⁴. Ms 2064 nie zawiera tekstu prologu, więc nie wiadomo, jaka była jego rola.

3. UWAGI DO EDYCJI

O ile prawa Ur-Nammy powstały w klasycznym okresie dla języka sumeryjskiego, o tyle słownictwo i pisownia zastosowana w zachowanych manuskryptach są często problematyczne¹⁵. Wiele terminów jest zapisanych w sposób rzadko spotykany albo niespotykany w sumeryjskim piśmiennictwie, bądź stanowi rzadki niuans znaczeniowy. Do tego opinie sumerologów w sprawie interpretacji wielu fraz w języku sumeryjskim znacznie się różnią i poniższy tekst też nie jest od takich dyskusji wolny. Dodatkowo praca na tym tekście jest utrudniona przez rozbieżności w manuskryptach. W przypadku wszystkich wyżej wymienionych wątpliwości poniższa edycja wyjaśnia zaistniałe problemy w przypisach.

Z przykładowych problemów można wymienić termin ‘addir’ oznaczający „opłatę, czynsz, najem” zwykle zapisywany ciągiem znaków A.PA.GISAL.PAD.DIR. Manuskrypt MS 2064 konsekwentnie stosuje termin NIĜ₂.DIR, który w wierszu b25 w manuskrypcie BM 054722 + BM 054933 + BM 057408 + BM 058111 + BM 058753 + BM 073071 + BM 073073 jest podstawiony przez ‘addir’. Na tej podstawie Claus Wilcke¹⁶ uważa, że NIĜ₂.DIR to po prostu inna pisownia terminu ‘addir’ (a więc ‘addir_x’), co interpretacyjnie sprawdza się w tekście praw i jest stosowane w poniższej edycji¹⁷.

Innym problemem jest np. interpretacja czasownika ‘a₂ ĝar’ (w okresie starobabilońskim ‘a₂ dar’) i terminów pochodnych (§§ 6, 8 i 39). Miguel Civil¹⁸ sugeruje znaczenie „zwodzić, uwodzić”, jednak Wilcke¹⁹ argumentuje, że element składowy ‘a₂’ sugeruje czynność wykonaną z użyciem przemocy (co przyjmuje poniższa

460, 465–470. Zdjęcia i/albo kopie tabliczek znajdują się także w bazie CDLI (cdli.ucla.edu) pod numerami: P226580, P257233, P226319, P226588, P226629, P250820.

¹⁴ M. Civil, *The Law Collection...*, s. 230.

¹⁵ Szczegółowa i wyczerpująca analiza tekstu została przeprowadzona w najnowszych edycjach praw Ur-Nammy: ibidem, s. 226–237; C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 461–528.

¹⁶ C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 519–520.

¹⁷ Inaczej M. Civil, *The Law Collection...*

¹⁸ Ibidem, s. 256–257.

¹⁹ Ibidem, s. 466, 499–502.

edycja). Konsekwentnie, w zależności od tego, jaką interpretację tutaj przyjmiemy, interpretacja praw będzie znacząco różna.

Niejednokrotnie spotykamy terminy, których tłumaczenie nastęrcza trudności, jak ‘al-mu-ra-ni’ (§ 18) czy ‘a-ga-am’ (§ D8d), albo znane czasowniki, które przyjmują dotychczas nieznaną sens (jak czasownik ‘la₂’ zwykle oznaczający „powiesić, rozłożyć, odważyć” itp., w §§ 13 i 14 zdaje się oznaczać „oskarżać”). Stąd tłumaczenie i interpretacja niektórych paragrafów w dostępnych opracowaniach są czasami radykalnie różne (skrajny przypadek to § 27, patrz edycja poniżej).

Poniższa edycja prezentuje kompozytowy tekst sumeryjski oparty na znanych manuskryptach i nowych edycjach praw Ur-Nammy, odnotowując ważniejsze różnice między manuskryptami tekstu w przypisach. Ciągła numeracja wierszy w dużej części powiela tę zastosowaną w edycjach Civila i CDLI²⁰. Rekonstrukcje na ogół oparte są na edycji Wilckego, który w sposób znaczący uzupełnił braki w tekście, głównie w oparciu o inne inskrypcje Ur-Nammy, inne fragmenty praw i inne im współczesne teksty. Niemniej należy zauważyć, że często te rekonstrukcje są dość ryzykowne i należy je traktować jako propozycję, nie pewniki.

4. EDYCJA TEKSTU

Prolog

Kolumna I

1. [d ^{en} -lil ₂]	¹⁻⁹ [(Bogu) Enlilowi, królowi (wszystkich) krajów – posąg Ur-Nammy, silnego męża, króla Ur, króla Sumeru i Akkadu;] ten [kamień jest z diorytu.]
2. [lugal kur-kur-a]	
3. [alan ur-d ^{namma}]	
4. [nita kala-ga]	
5. [lugal urim ₅ -m]a ¹	
6. [lugal ki-en-gi]	
7. [ki-uri-k]a	
8. [na ₄]-bi	
9. [na ₄ esi ² -a]m ₃	
10. [ur ²]-r ^d namma ²	¹⁰⁻¹³ [(Ja), Ur]-Namma, silny [mąż], [król] Ur, król Sumeru i [Akkadu, kiedy zbudowałem świątynię (boga) Nanny], mojego [pana],
11. [nita] kalag-ga ²	
12. [lugal] urim ₅ -[ki-ma]	
13. [lugal] ki-en-[gi ki-uri]	
14. [u ₄ e ₂] d[nanna]	
15. [lug]al-ga ₂ [mu-du ₃ -a]	

²⁰ <https://cdli.ucla.edu/tools/scores/Q000947.html>.

16. [ma₂ ma₂-gan^{ki}]
 17. [di ni]ĝ₂-g[i-na]
 18. [dutu-t]a[?] šu-n[a[?]]
 19. [mu-ni]-^rgi₄-a
 20. [a mu-na-ru]
 21. [u₄-ba]
 22. [ĝisbanšur^{dE}]n-^rlil₂^r
 23. [lugal-ĝ]a₂-t[a]
 24. [alan^{dur}]-^dnamma-^rke₄[?]
 25. ^rnidba[?] iti-da
 26. 90 še gur
 27. 30 udu
 28. 30 sila₃ i₃-nun
 29. sa₂-dug₄-še₃
 30. ^rmu-na^r-ni-ĝar
 31. u₄ an-ne₂
 32. ^den-lil₂-le
 33. ^dnanna-ar
 34. ^rnam-lugal^r urim₅^{ki}-ma
 35. [mu-na]-^ršum₂^r-mu-uš-a-ba
 36. ^ru₄-ba d^rur-dnamma-ra!(KE₄)
 37. ^rdumu^r tud-da
 38. dnin-sun₂-ka
 39. ^rama^r-a-tud
 40. ^rki-aĝ₂^r-ĝa₂-ni-ir
 41. ^rniĝ₂^r si-sa₂-^rni^r-še₃
 42. ^rniĝ₂-gi^r-[na]-^rni^r-še₃
 43. a[^l? mu-n]a[?]-^rni[?]-du₁₁[?]
 44. [nam-lug]al
 Kolumna II
 45. [u]r[im₅ki-ma]
 46. [h]u]-mu-[na-šum₂?]
 47. [i]ri [...]
 48. ki[?]-[en-gi ki-uri]
 49. a[?]-š[a₃ ...]
 50. a[?] x[...]

¹⁶⁻²⁰ [dzięki sprawiedliwemu wyrokowi Utu], przywróciłem [statki Maganu²²] w jego rękę, [(i) dedykowałem jemu,]

²¹⁻³⁰ [W tym czasie, ze stołu En]lila [mojego króla, dla tego posągu Ur]-nammy miesięczne ofiary 90 chomerów²³ jęczmienia, 30 owiec, 30 litrów masła klarowanego²⁴, (regularne) ofiary, ustanowiłem dla niego.

³¹⁻³⁵ Kiedy (bóg) An i (bóg) Enlil panowanie nad Ur oddali (bogowi) Nannie;

³⁶⁻⁴⁸ w tym czasie dla Ur-nammy, syna narodzonego z (bogini) Ninsun, ukochanego niewolnika urodzonego w domu, z powodu jego sprawiedliwości i z powodu jego prawości [życzenie] zostało złożone[?] (i) [panowanie] nad Ur zaprawdę zostało jemu [oddane[?]]. Miasto [...] Sumeru i Akkadu[?] [...] (*dalej tekst nieczytelny*)

²² Magan to kraina na ogół lokowana na terenach współczesnych Omanu i Zjednoczonych Emiratów Arabskich. Chodzi o ponowne otwarcie handlu z Maganem przez Ur-Nammę, także przytaczane w innych inskrypcjach (np. Ur-Namma 17 = RIME 3/2.01.01.17, D. Frayne, *Ur III Period (2112–2004 BC), The Royal Inscriptions of Mesopotamia Early Periods 3/2*, Toronto 1997, s. 39–41). To samo wydarzenie jest przytoczone niżej w wierszu 79 i następnym.

²³ Sumeryjskie ‘gur’ = 300 litrów.

²⁴ ‘i₃-nun’ (inun) to najprawdopodobniej tzw. *ghi*, rodzaj klarowanego masła.

51. ʿnamʿ-[...]
(luka)
71. [a₂] ʿdʿ[Nanna]
72. ʿlugal-ġa₂-taʿ
73. ʿabulaʿ? imin-bi
74. ʿġal₂ʿ mu-un-da-an-ʿtaka₄?
75. nam-ħa-ni
76. ensi₂
77. lagaški-ke₄
78. ħe₂-ʿmiʿ-zi₂
79. ki-ʿsurʿ-
80. ma₂ ma₂-ganki-na
81. ^dnanna
82. a₂ ^dnanna
83. ʿlugal-ġa₂-ta
84. ħe₂-mi-gi₄
85. urim₂^{ki}-ma
86. ħa-ba-tam
87. u₄-ba
88. ʿid₂ʿ ni-is-kum
89. i₃-ġal₂-la-am₃
90. nam-ga-eš₈
91. ma₂-lah₅-ʿgalʿ
92. i₃-ġal₂-la-ʿam₃ʿ
Kolumna III
93. ʿudul₄ʿ-
94. [gu₄ dab₅ ud]u dab₅
95. [anše] dab₅
96. [i₃-ġal₂-la]-am₃
97. [garadin_x (URI) lu₂ zukum-ma]

⁷¹⁻⁸⁶ Dzięki [potędze] (boga) [Nanny] mojego pana, byłem w stanie otworzyć? jego (Ġirsu?) siedem bram? dla niego²⁵. Usunąłem Namħaniego, gubernatora Lagasz²⁶. Dzięki potędze (boga) Nanny, mojego pana, zwróciłem terytorium (tj. szlak?) statków z Magan (boga) Nanny, w Ur osiadły na trwałe²⁷.

⁸⁷⁻⁹⁸ W tym czasie, byli urzędnicy *niskum* od kanałów, byli główni szyprowie od handlu, byli pasterze (dla tych, którzy) [brali bydło], brali [owce] (i) brali [osły], [byli ludzie od snopów do deptania].

²⁵ Wilcke uważa, że ten fragment odnosi się do Ġirsu (a więc o bramy tegoż miasta tu chodzi), o którego zdobyciu mówi ten fragment, patrz: C. Wilcke, *Der Kodex Urnamma (CU)*..., s. 305, przyp. 47; idem, *Dieser Ur-Namma hier ... Eine auf die Darstellung weisende Statueninschrift*, „Revue d’assyriologie et d’archéologie orientale” 2013, t. 107, nr 1, s. 180; idem, *Gesetze in sumerischer...*, s. 530, przyp. 110.

²⁶ Kontra M.T. Roth (*Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor. Writings from the Ancient World*, no 6, Atlanta, GA 1995, s. 15), która odczytuje wiersz 78 za sugestią Civila ʿħe₂-mi-il₂ʿ, tj. „podwyższyłem”. Podobnie W. Sallaberger i I. Schrampak (*Philological Data for a Historical Chronology...*, s. 120-121): ʿħe₂-ʿmi-us₂ʿ „nastąpił” (jako gubernator Lagasz). Jak zwraca uwagę Wilcke (*Der Kodex Urnamma (CU)*..., s. 305, przyp. 49), byłoby to bardzo wyjątkowe, by władca opisywał awans podwładnego we własnej inskrypcji.

²⁷ Wilcke (*Der Kodex Urnamma (CU)*..., s. 306, przyp. 52) rekonstruuje proponowany czasownik ʿtamʿ jako odpowiednik akadyjskiego *kayyānu* czy *kīnu*, a więc „być trwałym”, co bardziej pasuje w danym kontekście. Alternatywnie, jest to czasownik ʿzalagʿ, wtedy tłumaczenie brzmiałoby „stały się świecące w Ur”. Zob. D. Frayne, *Ur III Period...*, s. 47.

98. [i₃-ġal₂-la-am₃]
(luka)
103. [u₄-b]a
104. [ur-^d]namma
105. [nita kala]-ga
106. [lugal urim₅]^{r^{ki}}-ma
107. [lugal ki-en-gi] ki-uri
108. [a₂^d]nanna
109. [lugal]-^rġa₂^r-ta
110. [niġ₂-g]i-na
111. [^dutu]-ta
112. [niġ₂ s]i-sa₂
113. [kalam-ma^r ħ]u-mu-ni-^rġar^r
114. [id₂ ni-is-kum]
115. [ki-en-gi ki-uri]
116. [š^u-b]a ħe₂-mi-gi₄
117. nam-ga-eš₈
118. ma₂-lah₅-gal
119. udul₄-e
120. gu₄ dab₅ udu dab₅
121. anše dab₅
122. garadin_x (URI) lu₂ zuk[um-ma]
123. ki-en-g[i ki-uri]
124. š^u-ba ħ[e₂-mi-gi₄]
125. u₄-ba
126. akšak^{ki}(?)
127. mar₂-da^{ki}, ġiri₂-kal^{ki}
128. ka-zal-lu^{ki}, u₃ maš-gana₂-bi
129. u₂-ša-ru-um^{ki}
130a. niġ₂ an-ša₄-an^{ki}-a
130b. nam-arad₂ ħe₂-eb₂-ak-aⁱ
131. a₂^dnanna
132. lugal-[ġa₂-ta]
133. ama-ar-gi₄-bi
134. ħu-mu-ġar
135. ^{urudu}ba-ri₂-ga
136. ħu-mu-gub
137. 60 sila₃-am₃ ħe₂-ni-ge-en

¹⁰³⁻¹²⁴ W [tym czasie], (ja), [Ur]-Namma, [silny mąż, król Ur, król Sumeru] i Akkadu, dzięki [potędze] (boga) Nanny, mojego [pana] (i) za pomocą sprawiedliwości (boga) Utu, zaprawdę ustanowiłem [pra]wość [w kraju?]. Zaprawdę przywróciłem [urzędników *niskum* od kanałów Sumeru i Akkadu w jego rękę (tj. kraju)]. Zaprawdę [przywróciłem] w jego rękę (tj. kraju) głównych szyprow od handlu, pasterzy (dla tych, którzy) brali bydło, brali owce (i) brali owce, (i) ludzi Sumeru i Akkadu od de[ptania] snopów²⁸.

¹²⁵⁻¹³⁴ W tym czasie, dzięki potędze Nanny, [mojego] pana, zaprawdę ustanowiłem wolność Akszak²⁹, Marda, Ğirikal, Kazallu i ich osiedli (oraz) Ušarum, cokolwiek było przydzielone niewoli Anszanu.

¹³⁵⁻¹⁴⁹ Ustanowiłem (miedziane) naczynie *bariga*, ustandaryzowałem je jako 60 litrów. Zrobiłem (miedziane) naczynie *ban*, ustandaryzowałem je

²⁸ Odczytanie za Wilcke (*Der Kodex Urnamma (CU)*..., s. 307, przyp. 61; *Gesetze in sumerischer...*, s. 531). Roth (*Law Collections from Mesopotamia...*, s. 15) czyta wiersz 122: uri lu₂ gi[r₃-ra] “for the Akkadians and foreigners(?)”.

²⁹ Frayne (*Ur III Period...*, s. 48) czyta wiersz 126: ‘umma^{ki}’ tj. „Umma”, kontra Roth (*Law Collections from Mesopotamia...*, s. 16); Wilcke (*Der Kodex Urnamma (CU)*..., s. 308; *Gesetze in sumerischer...*, s. 532).

138. ^{urudu}ba-an ħu-mu-dim₂
 139. 10 sila₃-am₃ ħe₂-ni-ge-en
 140. ^{urudu}ba-an si-sa₂ lugal-la
 Kolumna IV
 141. ħu-mu-dim₂
 142. 6-am₃ ħe₂-ni-ge-en
 143. 1 sila₃ zabar
 144. ħu-mu-dim₂
 145. 1 ma-na-am₃
 146. ħe₂-ni-ge-en
 147. 1 giġ₄ ku₃ na₄
 148. za₃ 1 ma-na-e
 149. ħe₂-ni-ge-en
 150. u₄-ba
 151. gu₂ ^{id}₂idigna
 152. gu₂ ^{id}₂buranun
 153. gu₂ id₂ du₃-a-bi
 154. nid[ba x x]
 155. nesaġ ša₃-ge-[guru₇]
 156. ġiš ħe₂-em-mi-in-[tag]
 (luka)
 159. ^{si}š₆kiri₆
 160. ħe₂-e[b-ġa₂[?]-ġa₂]
 161. šandana lugal ħe₂-eb-tuku
 162. nu-siki lu₂ niġ-tuku-ra
 163. ba-ra-an-ġar
 164. nu-mu-un-SU lu₂ a₂-tuku-ra
 165. ba-ra-na-an-ġar
 166. lu₂ 1 giġ₄-e
 167. lu₂ 1 ma-na-ra
 168. ba-ra-na-an-ġar
 169. lu₂ udu-e
 170. lu₂ 1 gu₄-e
 171. ba-ra-na-an-^ʿġar^ʿ
 172. šagina-šagina-ġu₁₀-ne
 173. ama-ġu₁₀ nin₉ šeš-šeš-ġu₁₀
 174. su-a-[su-a-ġ]u₁₀¹-ne
 175. sa₂ ħa-m[a-an-ġar]-re-eš

jako 10 litrów. Zrobiłem (miedziane) naczynie prawdziwego królewskiego *ban*, ustandaryzowałem je jako 6 (litrów). Zrobiłem 1-litrowe brązowe naczynie, ustandaryzowałem je jako 1 minę³⁰. Kamienny (odważnik) 1 szekla srebra ustandaryzowałem jako 1/60 miny³¹.

¹⁵⁰⁻¹⁷¹ W tym czasie na brzegach Tygrysu, na brzegach Eufratu (i) na brzegach wszystkich rzek uczyniłem ofiary z jedzenia [...], ofiary z pierwszych owoców, upragnione ofiary. [...] umieściłem ogrody³², (i) królewski ogrodnik pozyskał je. Aby sierota nie będzie podległa bogatemu człowiekowi; aby wdowa nie była podległa wpływowemu człowiekowi; aby człowiek jednego szekla nie był podległy człowiekowi jednej miny; aby człowiek jednej owcy nie był podległy człowiekowi jednego wołu.

¹⁷²⁻¹⁸³ Moi generałowie, moja matka, moje siostry i bracia, (oraz) moi krewni zaprawdę radzili mi, (jednak) za ich nakazami nie podązałem (i) pracy im nie narzuciłem. Sprawilem, że

³⁰ Manuskrypt Ist Ni 03191 (Istanbul Arkeoloji Müzeleri) w wierszu 145 ma: '1 ma-na-min', stąd Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 532) czyta odpowiednio „jako podwójną minę wody”.

³¹ Za Wilcke ((*Der Kodex Urnamma (CU)*...), s. 309; *Gesetze in sumerischer...*, s. 533). Roth (*Law Collections from Mesopotamia...*, s. 16): „I standardized (all) the stone weights (from?) the pure(?) 1 shekel (weight) to the 1-mina (weight)”, tak samo Frayne (*Ur III Period...*, s. 48).

³² Manuskrypt Ist Ni 03191 w wierszu 160 ma: 'ħe-[e]m-'mi'-[gub]' „zasadziłem (ogrody)”.

176. a₂-[a]ĝ₂-[ĝa₂-n]e-ne-a
 176a. ba-ra-ba-[gu]b⁷-be₂-en
 176b. kiĝ₂ ba-ra-[b]a-ni-ĝar
 177. niĝ₂-erim₂
 178. niĝ₂ a₂-zi-ga
 179. i-⁶utu ⁷u₂-gu ħe-ni-de₂
 180. niĝ₂-si-sa₂
 181. kalam-ma ħu-nu-ni-ĝar

zło, przemoc i narzekania znikły. Ustanowiłem prawość w kraju.

Prawa

- 181a. u₄-ba tukum-bi lu₂-u₃
 182. saĝ-ĝeš bi₂-in-ra
 183. lu₂-bi i₃-gaz-e-dam
 184. tukum-bi lu₂-u₃
 185. sa-gaz-še₃ in-ak in-gaz-e
 186. tukum-bi lu₂-u₃
 187. ħeš₅-še₃ in-ak
 188. lu₂-bi en-nu-ĝa₂ i₃-ti-le
 189. 15 giĝ₄ ku₃-babbar i₃-la₂-e
 190. tukum-bi arad₂-de₃
 191. geme₂ a₂-aš₂-a-ni in-tuku-⁷am₃⁷
 192. arad₂-bi ama-ar-gi₄-ni i₃-ĝa₂-ĝa₂
 193. e₂-ta nu-ub-ta-e₃
 194. tukum-bi arad₂-de₃
 195. dumu-gi₇ in-tuku

^{181a-183} W tym czasie:

(§ 1) Jeśli ktoś³³ zamorduje (kogoś), ten człowiek ma być zabity³⁴.

(§ 2) ¹⁸⁴⁻¹⁸⁵ Jeśli ktoś postępuje jak zbójca³⁵, on (tj. pokrzywdzony) go zabije.

(§ 3) ¹⁸⁶⁻¹⁸⁹ Jeśli ktoś więzi (kogoś), ten człowiek będzie żył w więzieniu, on odważy (tj. zapłaci) 15 szekli srebra.

(§ 4) ¹⁹⁰⁻¹⁹³ Jeśli niewolnik jest ożeniony z jego upragnioną niewolnicą (i) ten niewolnik jest wyzwolony, ona nie opuści domu.

(§ 5) ¹⁹⁴⁻²⁰⁴ Jeśli niewolnik ożeni się z wolną kobietą³⁶, jego jeden syn będzie służył jego

³³ Sumeryjskie 'lu₂' często jest tłumaczone po prostu „człowiek”, niemniej wydaje się, że w prawach bardziej właściwe jest znaczenie jako „osoba” czy w tym kontekście po prostu „ktoś”. Podobnie np. Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 534, przyp. 125). Podobne rozumowanie w stosunku do praw Hammurabiego: W. Tyborowski, *Prawa Hammurabiego: Dīnāt mīšarim*, Poznań 2019, s. 26.

³⁴ W tym wypadku forma czasownika jest wyraźnie zakończona sufiksem -ed i łącznikiem enklitycznym -am₃, patrz np. Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 534, przyp. 127). Ale patrz też Civil (*The Law Collection...*, s. 253), który uważa -dam za „mechanical addition by the scribe” i tłumaczy czasownik jak w § 2.

³⁵ Civil (*The Law Collection...*, s. 246, 253) tłumaczy 'sa-gaz' jako „bandit”. Jego zdaniem termin ten „designates the violent appropriation of something directly from a person, i.e. a robbery” i np. w tekstach literackich oznacza zbójców na gościńcach. Roth (*Law Collections from Mesopotamia...*, s. 17) tłumaczy formę czasownika „they shall kill him”, generalnie powielając formę ze zbiorów praw akademickich, tutaj jednak mamy formę liczby pojedynczej. Zob. też C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 534, przyp. 128.

³⁶ Na temat znaczenia terminu dumu-gi₇ (dumu-gir₁₅) zobacz dyskusję w Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 522–526). Termin może oznaczać pełnoprawnego człowieka („obywatela”) czy osobę wyzwoloną, w zależności od interpretacji, jednak nie wydaje się by istniała jakakolwiek różnica w prawach osoby wyzwolonej i osoby, która urodziła się wolna. Zob. też: M. Civil, *The Law Collection...*, s. 254.

196. dumu-nita diš-am₃ lugal-a-ni-ir
 197. in-na-an-gub-bu
 198. dumu lugal-a-ni-ir
 199. in-na-ab-gub-bu-da
 200. niĝ₂-ga e₂ ad-da-na
 201. ½-bi e₂-gar₈ e₂ ad-da-na i₃-[ba]-e'
 202. dumu dubu-gi₇ lugal-da nu-me-a
 203. nam-arad₂-d[a-ni-še₃]
 204. la-ba-an-ku₄-re
 205. tukum-bi
 206. dam ĝuruš-a a nu-gi₄-a
 207. niĝ₂-a₂-ĝar-še₃ lu₂ in-ak-ma
 208. a bi₂-in-gi₄
 209. nita-bi i₃-gaz-e
 210. tukum-bi
 211. dam ĝuruš
 212. ni₂-te-a-ni-ta
 213. lu₂ ba-an-us₂-ma
 214. ur₂-ra-na ba-an-na₂
 215. munus-bi
 216. lu₂ i₃-gaz-e
 217. nita₂-bi
 218. ama-ar-gi₄-ni
 219. i₃-ĝar
 220. tukum-bi
 221. geme₂ lu₂

panu. Potomek, który wejdzie na służbę jego pana, z własności domu jego ojca otrzyma pół rzeczywistego domu³⁷ jego ojca. Potomek wolnej kobiety nie wejdzie w jego (tj. pana) niewolę bez zgody króla³⁸.

(§ 6)²⁰⁵⁻²⁰⁹ Jeśli ktoś potraktował brutalnie (tj. zgwałcił) małżonkę młodzieńca, (która) nie została wprowadzona do domu (tj. jest dziewicą) i wprowadził ją do domu (tj. pozbawił dziewictwa), ten mężczyzna będzie zabity³⁹.

(§ 7)²¹⁰⁻²¹⁹ Jeśli małżonka młodzieńca samodzielnie podąży za kimś i on położy się na jej łonie, i on (tj. mąż kobiety) zabije tę kobietę (*alternatywnie*: ta kobieta zostanie zabita), (to) wolność tego człowieka jest ustanowiona⁴⁰.

(§ 8)²²⁰⁻²²⁸ Jeśli niewolnica człowieka, (która) nie została wprowadzona do domu (męża, tj.

³⁷ 'e₂-gar₈ e₂' dosł. „ścian domu”.

³⁸ Civil (*The Law Collection...*, s. 246, 255) identyfikuje 'lugal' „pana” z wiersza 196 i 198 z 'lugal' w wierszu 202. Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 495, przyp. 69) traktuje 'lugal' z wiersza 202 jako odnoszące się do innej osoby, tj. króla, na co może wskazywać m.in. wyraźnie oznaczony sufiks dzierżawczy w wierszach 196 i 198 ('lugal-a-ni-ir' „jego pan”), którego brakuje w wierszu 202.

³⁹ 'a gi₄' w wierszu 206 i 208 jest teraz rozumiane jako wariant tekstowy dla 'e₂ gi₄', czyli „zabrać (kogoś z powrotem) do domu”, w tym wypadku odnosi się do zwyczaju małżeńskiego, gdy panna młoda była zabrana do domu pana młodego (M. Civil, *The Law Collection...*, s. 255–256; C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 498–499). Znaczenie czasownika z wiersza 207 'a₂ ĝar' i jego starobabilońskiego odpowiednika 'a₂ dar' jest przedmiotem dyskusji: według Civil (s. 256–257) oznacza zasadniczo „zwozić” bez użycia przemocy, w tym wypadku „uwięzić”; jednak Wilcke (s. 466, 499–502) zwraca uwagę na użycie elementu a₂ na ogół związanego z siłą, mocą i w tym wypadku uważa, że czasownik sugeruje „gwałt”. Sufiks łączący '-ma' w wierszu 207 (i w innych miejscach) to akadyzm spotykany czasami w tekstach sumeryjskich w okresie późnostarobabilońskim (M. Civil, *The Law Collection...*, s. 237).

⁴⁰ W tym wypadku występują drobne rozbieżności między manuskryptami. Najważniejszą różnicą jest to, że manuskrypt IM 085688 + IM 085689 (U 07739 + U 07740; National Museum of Iraq, Baghdad) w wierszu 216 ma 'lu₂ i₃-gaz-e' „on (dosł. człowiek) zabije (tę kobietę)”, gdy słowo 'lu₂' nie występuje w innych manuskrytach (stąd alternatywne tłumaczenie).

222. e₂ nu-gi₄-a
 223. niĝ₂-a₂-ĝar-še₃
 224. lu₂ in-ak-ma
 225. e₂ bi₂-in-gi₄
 226. lu₂-bi
 227. 5 giĝ₄ ku₃-babbar
 228. i₃-la₂-e
 229. tukum-bi lu₂-u₃
 230. dam ĝidlam-a-ni
 231. i₃-tak₄-tak₄
 232. 1 ma-na ku₃-babbar
 233. i₃-la₂-e
 234. tukum-bi
 235. nu-mu-SU
 236. i₃-tak₄-tak₄
 237. ½ ma-na ku₃
 238. i₃-la₂-e
 239. tukum-bi
 240. nu-ma-SU
 241. dub ka-keš₂
 242. nu-me-a
 243. lu₂ ur₂-ra-na
 244. ba-an-nu₂
 245. ku₃ nu-la₂-e
 246. [...]
 247. tukum-bi
 248. ereš-diĝir
 249. [...] -ba[?] lu₂ ur₂-na
 250. [...] ba-nu₂
 251. [nita₂ u₃] r munus[?]-bi
 252. i₃-bil₂-i[!]-de₃-eš

jest dziewicą), została potraktowana brutalnie (tj. zgwałcona) przez (innego) człowieka i on wprowadził ją do domu (tj. pozbawił dziewictwa), ten człowiek odważy (tj. zapłaci) 5 szekli srebra⁴¹.

(§ 9)²²⁹⁻²³³ Jeśli ktoś pozostawi (tj. rozwiedzie się) swoją żonę równej rangi⁴², odważy (tj. zapłaci) 1 minę srebra.

(§ 10)²³⁴⁻²³⁸ Jeśli on pozostawi (byłą) wdowę (tj. rozwiedzie się z wdową)⁴³, odważy (tj. zapłaci) ½ miny srebra.

(§ 11)²³⁹⁻²⁴⁵ Jeśli nie ma zobowiązującej tabliczki (tj. kontraktu) dla wdowy (i) ktoś położy się na jej łonie, on (tj. w razie rozwodu) nie odważy (tj. zapłaci) srebra.

(§ 12)²⁴⁷⁻²⁵² Jeśli ktoś [...] położy się na łonie kapłanki-ereš-diĝir, [ten mężczyzna i] ta kobieta zostaną spaleni⁴⁴.

⁴¹ § 8 używa tego samego słownictwa jak § 6, patrz przyp. 39.

⁴² Manuskrypt Ist Si 0277 (Istanbul Arkeoloji Müzeleri) ma wiersz 230 j.w. ‘ĝidlam’ (= MUNSUS-DAM) wcześniej czytano ‘nita₃-dam’, patrz ePSD, <http://psd.museum.upenn.edu>, sv. ĝidlam [SPOUSE]; IM 085688 + IM 085689 (U 07739 + U 07740) ma w tym wierszu: dam-PI-ni, co Civil (*The Law Collection...*, s. 234–235, 247) tłumaczy „his favorite wife”. Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 538) odczytuje ‘dam ĝešdan₃-a-ni’ i ‘dam ĝešdanx (ĜEŠTU)-ni’ odpowiednio i tłumaczy „seiner rechtmäßigen Ehefrau”, tj. „swoją prawowitą żonę”.

⁴³ Manuskrypt Ist Si 0277 w wierszu 236 ma błędnie ‘lu₂ in-tuku’ „(jeśli) człowiek ożeni się (z wdową)”.

⁴⁴ Tak manuskrypt MS 2064 (kolekcja Schøyena z Oslo). Manuskrypt Ni 3191 ma lukę na początku tego paragrafu, niemniej wydaje się, że wydzwięk jest ten sam. Zob. C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 539.

253. tukum-bi
 254. nam-uš₇-zu
 255. lu₂ lu₂-ra
 256. in-da-a[n-l]a₂
 257. ^did₂-lu₂-ru-gu₂-še₃
 258. lu₂ i₃-tum₂-mu
 259. ^did₂-lu₂-ru-gu₂
 260. um-zalag-zalag
 261. lu₂ in-tum₂-mu-a
 262. 2/3-[ša-na ku₃]-babbar
 263. i₃-la₂-e
 264. tukum-bi
 265. dam guruš-a-da
 266. ur₂-ra
 267. nu₂-a
 268. lu₂ i₃-da-la₂
 269. id₂-de₃
 270. u₃-um-zalag-zalag
 271. lu₂ i₃-da-l[a₂-a]
 272. 1/3-ša-[na ku₃]
 273. i₃-[la₂-e]
 274. tuku[m-bi]
 275. mu₁₀-us₂-[sa₂-tur]
 276. e₂ u₂-[ur₃-ra(-na)-ka]
 277. i₃-[in-ku₄]
 278. u₂-u[r₃-ra-ni dam-a-ni]
 279. eger₅-[bi-ta]
 280. lu₂ [kur₂-ra]
 281. ba-a[n-na-šum₂]
 282. niĝ₂-[mu₁₀-us₂-sa₂]
 283. a-ra₂-[2-am₃]
 284. i₃-n[a-šum₂-mu]
 285. tukum-bi
 286. [...]a
 287a. ^rgeme₂ arad₂^r
 287b. ba-[zah₃]-a
 288. ki-sur-ra ^riri^r-na-ka
 289. ib₂-te-bala
- (§ 13) ²⁵³⁻²⁶³ Jeśli ktoś kogoś oskarża o czary⁴⁵ (i) przywiódł go do próby rzeki, (jeśli) próba rzeki oczyściła go (z zarzutów), ktokolwiek przywiódł go (tam) odważy (tj. zapłaci) 2/3 [miny srebra]⁴⁶.
- (§ 14) ²⁶⁴⁻²⁷³ Jeśli (ktoś) jest oskarżony o położenie się na łonie żony młodzieńca (i) rzeka oczyściła go (z zarzutów), ktokolwiek oskar [żył go] odw[ąży] (tj. zapłaci) 1/3 [miny srebra].
- (§ 15) ²⁷⁴⁻²⁸⁴ Jeś[li] zięć wszedł do domu te [ścia]⁴⁷, (a) potem te[ść] [odda jego żonę innemu] człowiekowi, on (tj. teść) [odda] mu (z powrotem) podw[ójną (wartość) prezentu ślubnego].
- (§ 16) ²⁸⁵⁻²⁹⁴ Jeśli [...] niewolnica (albo) niewolnik, która uciekła/który uciekł, przekroczy granice jej/jego miasta, właściciel odważy (tj. zapłaci) człowiekowi, który zwrócił ją/jego, 2 szekle srebra.

⁴⁵ Tu i w § 14, czasownik ‘la₂’ z prefiksem komitatywu -da- lub ablatywu -ta- wydaje się znaczyć „oskarżać”. Patrz M. Civil, *The Law Collection...*, s. 259–260.

⁴⁶ Uszkodzony fragment w manuskrypcie MS 2064 dodaje ‘[nam-tag] dugud-bi / [h_e²-i]l₂²-[e]’ „(i) [poni]esie surową [karę]”, rekonstrukcja według Wilckiego (*Gesetze in sumerischer...*, s. 539).

⁴⁷ W sprawie pisowni u₂-ur₃ „teść” z okresu Ur III patrz M. Civil, *The Law Collection...*, s. 135.

290. lu₂ ʾim^ʾ-mi-gur
 291. lugal saĝ-ĝa₂-ke₄
 292. lu₂ im-mi-in-gur-ra
 293. 2 giĝ₄ ku₃-babbar
 294. i₃-na-la₂-e
 295a. tukum-bi (§ 17)²⁹⁵⁻³⁰⁰ Jeśli [ktoś komuś] złamie kość
 295b. [lu₂ lu₂-ra] [bez] swojej [wiedzy] (tj. niecelowo?), odważy
 296. ĝir₃-pad-ra₂ (tj. zapłaci) 10 szekli srebra⁴⁸.
 297. [nu-za]-a-ni
 298. [ba]-ni-in-ku₅
 299. 10 giĝ₄ ku₃-babbar
 300. i₃-la₂-e
 301. tukum-bi (§ 18)³⁰¹⁻³⁰⁷ Jeśli ktoś komuś *celowo*⁴⁹ złamie
 302. lu₂ lu₂-ra kość za pomocą broni (*albo*: pałki), odważy
 303. ^{giš}tukul-ta (tj. zapłaci) 1 minę srebra.
 304. ĝir₃-pad-ra₂ al-mu-ra-ni
 305. in-zi-ir
 306. 1 ma-na ku₂-babbar
 307. i₃-la₂-e
 308. tukum-bi (§ 19)³⁰⁸⁻³¹³ Jeśli ktoś komuś złamie nos za
 309. lu₂ lu₂-ra pomocą pięści, odważy (tj. zapłaci) 2/3 miny
 310. ĝešpu₂-ta srebra.
 311. kiri₄-ni in-ku₅
 312. 2/3 ma-na ku₃-babbar
 313. i₃-la₂-e
 314. tukum-bi (§ 20)³¹⁴⁻³¹⁹ Jeśli [ktoś] komuś zła[mie] [nos]
 315. [lu₂] ʾlu₂-ra^ʾ za pomocą broni (*albo*: pałki), odważy (tj. za-
 315. [^{giš}]ʾtukul^ʾ-ta płaci) 2/3 [miny] (srebra).
 316. k[iri₄]-ni^ʾ
 317. in-[ku₅]
 318. 2/3[!] [ma-na-am₃]
 319. i₃-[la₂]-e^ʾ
 320. tukum-bi ĝeš[pu₂]-ta (§ 21)³²⁰⁻³²⁴ Jeśli ktoś komuś rozłupie czaszkę
 321. ugu₂ lu₂ lu₂ za pomocą pię[ści], (albo za pomocą) czegoś
 322. i₃-ĝa-aš jak broni (*albo*: pałki), odważy (tj. zapłaci) 2/3
 323. niĝ₂ ^{giš}tukul-a-gin₇ ʾ2/3 ma^ʾ-na miny (srebra).
 324. i₃-la₂-e

⁴⁸ Manuskrypt IM 085688 + IM 085689 (U 07739 + U 07740) dodaje '[ĝešpu₂-t]a' „za pomocą pięści”, rekonstrukcja Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 542). Jeśli chodzi o ĝešpu₂ jako „pięść”, patrz M. Civil, *The Law Collection...*, s. 261.

⁴⁹ Znaczenie 'al-mu-ra-ni' jest niepewne, być może „(ze) swoim planowaniem”, czyli „celowo”. Patrz C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 543, przyp. 183.

325. tukum-bi ġešpu₂-ta
 326. ugu₂ lu₂ lu₂
 327. i₃-ħa-aš
 328. 180 usan₃ i₃-ra-ra
 329. tukum-bi igi lu₂
 330. lu₂ lu₂ im-ta-šub
 331. ½ ma-na i₃-la₂-e
 332. tukum-bi lu₂
 333. lu₂ zu₂-ni i₃-ku₅
 334. ½ ma-na i₃-la₂-e
 335. tukum-bi arad₂-de₃
 336. dumu-gi₇-ra i₃-ni-ra
 337. ^{ki}kiš₄-ni u₃-ta-ak
 338. iri im-niġin₂-niġin₂
 339. tukum-bi dumu-gi₇
 340. arad₂-ra i₃-ni-ra
 341. 60 a₂-si ġeš₂-dam i₃-
 342. -ra-ra
 343. tukum-bi
 344. lu₂ ba-uš₂
 345. dam-ni ur₂-a-na-še₃
 346. i₃-na-ni-^rtuš⁷
 347. saġ
 348. a-ga-na
 349. ne-de₂-a
 350. ħa-ba-an-tum₂-mu
 351. tukum-bi
 352. geme₂ nu-tuku
 353. 10 giġ₄ ku₃-babbar-am₃
 354. ħe₂-na-la₂-e
 355. tukum-bi
 356. ku₃ nu-tuku
- (§ 22)³²⁵⁻³²⁸ Jeśli ktoś komuś rozłupie czaszkę za pomocą pięści, oni uderzą go batem 180 (razy)⁵⁰.
- (§ 23)³²⁹⁻³³¹ Jeśli ktoś komuś (sprawi, że) wypadnie mu oko, odważy (tj. zapłaci) ½ miny (srebra).
- (§ 24)³³²⁻³³⁴ Jeśli ktoś komuś złamie ząb, odważy (tj. zapłaci) ½ miny (srebra).
- (§ 25)³³⁵⁻³³⁸ Jeśli niewolnik pobije wolnego, zgoli się połowę jego głowy⁵¹, (i) oni będą go oprowadzali po mieście.
- (§ 26)³³⁹⁻³⁴² Jeśli wolny człowiek zbije niewolnika, on będzie uderzony dokładnie 60 (razy) skórzanym pasem.
- (§ 27)³⁴³⁻³⁵⁰ Jeśli ktoś umarł (i) jego żona zamieszkała u swojego teścia, ona może zabrać ze sobą niewolników z jej dziedzictwa i prezenty ślubne⁵².
- (§ 28)³⁵¹⁻³⁵⁴ Jeśli ona nie ma niewolnic, ona może odważyć (tj. zapłacić) jemu 10 szekli srebra.
- (§ 29)³⁵⁵⁻³⁵⁸ Jeśli on nie ma srebra, ona nie da mu niczego.

⁵⁰ Interpretacja §§ 21-22 jest niejasna: według Wilckiego (*Gesetze in sumerischer...*, s. 544, przyp. 189, 191) w § 22 skryba popełnił błąd i wpisał pięć zamiast broni/pałki, gdyż do tej pory paragrafy wymiennie odnosiły się do urazów zadanych pięścią lub pałką. Dla obu paragrafów mamy tylko manuskrypt MS 2064, więc niniejsze tłumaczenie reprezentuje ten tekst.

⁵¹ Czasownik 'kiš₄ ak' oznacza „zgolić (komuś) połowę głowy”. Patrz M. Civil, *The Law Collection...*, s. 262.

⁵² Za Civil (ibidem, s. 248, 263) Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 545–546) odczytuje ten paragraf w sposób radykalnie inny: 'tukum-bi lu₂ ba-uš₂ / dam-ni ur₂-a-na tuġ₂ / i₃-na-ni-^rsi⁷ / saġ a uri₃-na bi₂-de₂-a ħa-ba-an-tum₂-mu' „Jeśli on umrze (osoba ukarana w poprzednim paragrafie?), on (poszkodowany?) może wziąć jego żonę, z której usunął szatę z jej łona, jako niewolnicę, którą napoił «krwawym nasieniem»?”. Wilcke jednak nie jest w stanie zadowalająco wytłumaczyć terminu 'a uri₃' „krwawe nasienie(?)” ani natury czynności podejmowanych w tym paragrafie. Odczytanie Civila nie powoduje takich problemów interpretacyjnych.

357. niĝ₂-na-me
 358. nu-na-ab-šum₂-mu
 359. tukum-bi
 360. geme₂ lu₂ nin-a-ni-gin₇ (§ 30)³⁶⁰⁻³⁶⁵ Jeśli niewolnica znieważy kogoś uczynionego (równym) jak jej pani⁵³, on/ona zmusi ją by wzięła 1 litr soli w swoje usta.
 361. dim₂-ma-ar
 362. aš₂ i₃-ni-du₁₁
 263. 1 sila₃ mun-am₃
 364. ka-ka-ni
 365. i₃-sub₆-be₂
 366. tukum-bi (§ 31)³⁶⁶⁻³⁷⁰ Jeśli niewolnica uderzy kogoś uczynionego (równym) jak jej pani [...]
 367. geme₂ lu₂ nin-a-ni-gi₇
 368. dim₂-ma-ar
 369. in-ni-ra
 370. [...] (luka)
 378. [...] ʿi₃ʿ-[la₂]-ʿeʿ (§ 32)³⁷⁸ [...] odważy (tj. zapłaci) [...].
 379. tuk[um-bi] (§ 33)³⁷⁹⁻³⁸⁶ Jeś[li] (ktoś) [ude]rzy córkę człowieka [łokc]iem? (i) zaszkodzi jej łonu (tj. spowoduje poronienie), odważy (tj. zapłaci) ½ miny srebra.
 380. [a₂-su]ḫ
 381. dumu-munus
 382. lu₂-[ka i-ni-in]-ra
 383. niĝ₂ ša₃-[ga-n]a
 384. šu mu-u[n-da-an-la₂]
 385. ½ ma-na [ku₃-babbar
 386. i₃-la₂]-e
 387. tukum-b[ī] (§ 34)³⁸⁷⁻³⁹⁰ Jeśli ona umrze, ten mężczyzna będzie [zabity].
 388. b]a-uš₂
 389. nita₂-bi
 390. i₃-[gaz]-e
 391. tukum-bi
 392. ʿa₂-suḫʿ (§ 35)³⁹¹⁻³⁹² Jeśli (ktoś) uderzy niewolnicę człowieka (i) ona powie „jestem chora” (tj. poroni), on odważy (tj. zapłaci) 10 shekli⁵⁴.
 393. ʿgeme₂ʿ lu₂-ra
 394. i₃-ni-ra
 395. ʿmaʿ-gig
 396. i₃-ni-du₁₁
 397. 10 giĝ₄-am₃
 398. i₃-la₂-e
 399. tukum-bi (§ 36)³⁹⁹⁻⁴⁰² Jeśli niewolnica umrze, on da głowę za głowę (tj. zastąpi niewolnika niewolnikiem).
 400. geme₂ ba-uš₂

⁵³ Civil (*The Law Collection...*, s. 248, 263–264) tłumaczy „If a slave girl insults someone who is acting as her mistress...” albo „on behalf of the mistress”. Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 547–548, przyp. 208) wskazuje, że dim₂ oznacza „tworzyć, kształtować”, a nie „działać, czynić” i tłumaczy „Wenn (jemand) eine Sklavin verflucht, die jemand ihrer Herrin gleichgestellt hat...”.

⁵⁴ Manuskrypt UM 55-21-071 (University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology) formułuje ten paragraf tak samo jak 33 i podaje 5 shekli, nie 10.

401. saĝ saĝ-še₃
 402. i₃-gub-be₂
 403. tukum-bi
 404. lu₂ lu₂ ki-inim-ma-še₃
 405. ib₂-ta-e₃
 406. lu₂ ni₂-zuĥ
 407. ba-an-ku₄
 408. 15 giĝ₄ ku₃-babbar-am₃
 409. i₃-la₂-e
 410. tukum-bi
 411. lu₂ lu₂ ki-inim-ma-še₃
 412. ib₂-ta-e₃
 413. nam-erim₂-ta im-ma-ra-a-gur
 414. niĝ₂ di-ba en-na ĝal₂-la
 415. ib₂-su-su
 416. tukum-bi
 417. a-ša₃ lu₂
 418. niĝ₂-a₂-ĝar-še₃
 419. lu₂ i₃-ak
 420. ba-an-uru₄
 421. di bi₂-du₁₁
 422. gu₂ in-ni-ĝar
 423. lu₂-bi
 424. a₂-ni ib₂-ta-an-e₁₁-de₃
 425. tukum-bi
 426. a-ša₃ lu₂
 427. lu₂ a-e bi₂-re₆
 428. a-ša₃ 1 GANA₂
 429. 3 še gur
 430. i₃-aĝ₂-ĝe₂₆
 431. tukum-bi
 432. lu₂ lu₂
 433. a-ša₃ apin-la₂-še₃
 434. i₃-na-šum₂
 435. nu-un-uru₄
 436. ša₃-su-ga
 437. i₃-ĝar
 438. 1 GANA₂
 439. 3 še gur
 440. i₃-aĝ₂-ĝe₂₆
- (§ 37) ⁴⁰³⁻⁴⁰⁹ Jeśli ktoś występuje jako świadek (i) okazuje się być złodziejem, on odważy (tj. zapłaci) 15 szekli srebra.
- (§ 38) ⁴¹⁰⁻⁴¹⁵ Jeśli ktoś występuje jako świadek (i) odwołuje (swoją) przysięgę, spłaci cokolwiek jest przedmiotem tego procesu, tyle ile (tego) jest.
- (§ 39) ⁴¹⁷⁻⁴²⁴ Jeśli (inny) człowiek pracuje na czyimś polu dzięki przemocy (tj. bez pozwolenia) (i) je uprawia, (i) nastąpił proces (w tej sprawie), (a należności) zostały umieszczone na rachunku⁵⁵, ten człowiek straci dochody ze swojej pracy⁵⁶.
- (§ 40) ⁴²⁵⁻⁴³⁰ Jeśli ktoś komuś spowoduje zalanie pola, on odmierzy (tj. zapłaci) 3 chomery jęczmienia za każde 1 iku (uprawnego) pola.
- (§ 41) ⁴³¹⁻⁴⁴⁰ Jeśli ktoś komuś daje pole w dzierżawę (pod uprawę i) on (tego pola) nie uprawia, (i pole) pozostaje puste (tj. nieuprawione), on odmierzy (tj. zapłaci) 3 chomery jęczmienia za każde 1 iku (uprawnego) pola.

⁵⁵ Chodzi o należność zaliczoną na czyjś rachunek.

⁵⁶ Wydaje się, że 'a₂' w wierszu 424 jest prawdopodobnie skrótem od 'a₂-kuš₂(-u₃)', co równa się akadyjskiemu *mānahtu* w znaczeniu „dochody (z pracy); zyski”, patrz C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 549, przyp. 224.

441. tukum-bi
 442. a-ša₃ ki-duru₅
 443. lu₂ lu₂ apin-la₂-še₃
 444. in-na-šum₂
 445. 18 GANA₂ maš-bi 2 giĝ₄-am₃
 446. a-ša₃-bi igi ʾlʾ[+2] ĝal₂-am₃
 447. ʾtukum-bi a-ša₃ʾ
 448. a₂ m[u-še₃? l]u₂ lu₂ uru₄-
 449. [de₃ i]n-na-šum₂
 450. [a₂-ni] ʾl giĝ₄-am₃ʾ

(luka)

Część A

474. i₃-na-la₂-e
 (luka)

Część B

- b01. ʾinʾ-naʾʾ-a[ĝ₂?(-aĝ₂)-e]
 b02. tukum-[bi lu₂ . . .]
 b03. gu₄-ab₂ ur₃-ra lu₂ [in-ĥuĝ]
 b04. mu-2-am₃ addi[r-bi]
 b05. 8 še gur in-na-aĝ₂-aĝ₂-[e]
 b06. gu₄-ab₂ saĝ-murub₄ addi[r-bi]
 b07. 6 še gur in-na-aĝ₂-aĝ₂-ʾeʾ
 b08. tukum-bi lu₂ ba-uš₂
 b09. dumu-nita nu-un-tuku
 b10. dumu-munus dam nu-un-tuku-a
 b11. ibila-a-ni ʾĥe₂-aʾ
 b12. tukum-[bi dumu-nita nu-tuku]
 b13. dumu-munus-a-ni ʾminʾʾ-m[eʾ nin₉
 gal-e]
 b14. niĝ₂-ga e₂ ad-ʾda-naʾ ĥ[e₂-ba-e]
 b15. nin₉ ban₃-da eger₅ e₂-ʾaʾ ʾi₃ʾʾ-[saĝ₅-
 ĝe₂₆(?)]
 b16. šuku ad-da erin₂-e [i₃]-ba-e
 b17. tukum-bi e₂ lu₂-ka lu₂ še i₃-si
 b18. e₂-bi ba-bur₃

(§ 42)⁴⁴¹⁻⁴⁴⁶ Jeśli ktoś komuś daje pole do nawadniania w dzierżawę (pod uprawę), odsetki wyniosą 2 szekle na każdy 1 *bur*₃ (= 18 *iku*), (a opłata za dzierżawę) tego pola wyniesie ʾjedną trzecią (plonu)⁷⁵⁷.

(§ 43)⁴⁴⁷⁻⁴⁵⁰ Jeśli ktoś komuś daje pole pod uprawę] (w zamian za) roczne dochody, [jego zarobki] wyniosą 1 szekel⁵⁸.

(§ A1)⁴⁷⁴ [...] on jemu odważy (tj. zapłaci).

(§ B0)^{b01} [...] on jemu odmierzy (tj. zapłaci).

(§ B1)^{b02-b07} Jeśli [ktoś najmie] wołu do tyłu sprzęgu, on odmierzy (tj. zapłaci) za jego najem 8 chomerów jęczmienia; za wołu do przodu sprzęgu on odmierzy (tj. zapłaci) 6 chomerów jęczmienia.

(§ B2)^{b08-b11} Jeśli ktoś umrze (i) nie miał syna, (a) córka nie została wzięta za żonę, ona może być uczyniona jego dziedzicem⁵⁹.

(§ B3)^{b12-b16} Jeśli [on nie ma syna], (ale) ma dwie córki, [starsza siostra] powinna [podzielić] dobra domostwa swego ojca, (a) młodsza siostra [wybierze?] (część?) dziedzictwa ojca. Robotnicy podzielą się racjami (żywnościowymi) ojca⁶⁰.

(§ B4)^{b17-b20} Jeśli ktoś przechowuje jęczmień w domu (innego) człowieka (i) było włamanie

⁵⁷ Tak czyta Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 550), inaczej Civil (*The Law Collection...*, s. 249).

⁵⁸ Rekonstrukcja za Wilckem (*Gesetze in sumerischer...*, s. 551)

⁵⁹ Rekonstrukcja ‘ʾĥe₂-aʾ’ za Wilckem (*Gesetze in sumerischer...*, s. 552 i przyp. 231) (zapewne fonetyczny zapis czasownika ‘a₃/ak’), ale Civil (*The Law Collection...*, s. 268) nie widzi śladów tych znaków i konkretnie nie zgadza się z tą rekonstrukcją.

⁶⁰ Paragraf w dużym stopniu zrekonstruowany, stąd rekonstrukcja jest niepewna; ponownie za Wilckem (*Gesetze in sumerischer...*, s. 553).

- b19. lu₂ še-ke₄ nam-erim₂ u₃-ku₅ w tym domu, właściciel jęczmienia złoży przy-
 b20. lu₂ e₂-a-ke₄ še niĝ₂ <u₃>-gu de₂-^ˈa^ˈ sięgę, (a) właściciel domu zwróci jęczmień, (to
 ib₂-su-su jest) straconą własność.
 b21. tukum-bi e₂ lu₂-ka lu₂ še i₃-si (§ B5) ^{b21-b23} Jeśli ktoś przechowuje jęczmień
 b22. ^ˈlu₂ e₂ ba-da-kur₂ w domu (innego) człowieka (i) właściciel do-
 b23. u₃-ge-en₈ ša₃-bi ^ˈmin^ˈ-am₃ še in-na- mu zaprzecza temu, (lecz) to potwierdzono, on
 ab-^ˈsi^ˈ-[g]e (tj. właściciel domu) odłoży dla niego (tj. właściciela jęczmienia) jęczmień (w) podwójnej
 (ilości) jego (oryginalnej) zawartości⁶¹.
 b24. tukum-bi e₂ l[u₂]-ka lu₂ še i₃-s[i] (§ B6) ^{b24-b25} Jeśli ktoś przechow[uje] jęczmień
 b25. l še gur addir_x(NIĜ₂.DIR)-bi l w domu (innego) człow[ieka], jego najem (wy-
 niesie) za 1 chomer jęczmienia jest 1 sea (10 litrów).
 b26. tukum-bi [l]u₂ dam i₃-tuku-am₃ (§ B7) ^{b26-b29} Jeśli ktoś bierze żonę (tj. żeni się)
 b27. dam-ni in-tak₄ (i) opuści swoją żonę, (po) odczekaniu 6 mie-
 b28. iti 6 u₃-na-tuš-am₃ sięcy dla niego, kobieta może wziąć małżonka,
 b29. munus dam ša₃-ga-na-ke₄^ˈ ħa-ba-an- jakiego zechce (tj. wyjść ponownie za męż).
 tuku-tuku
 b30. tukum-bi lu₂ dam i₃-tuku-am₃ (§ B8) ^{b30-b35} Jeśli ktoś bierze żonę (tj. żeni
 b31. dam-ni ba-uš₂ się) (i) jego żona umrze, prezenty (ślubne)
 b32. nita en-na ^ˈba^ˈ-an-du₁₂-du₁₂-^ˈa^ˈ jego żony powinny być mu dostępne do kie-
 b33. saĝ-riĝ₇ dam-na ħe₂-na-gub dy mężczyzna się (ponownie) ożeni; kiedy
 b34. u₄ nita₂ dam ba-an-du₁₂-du₁₂-a mężczyzna się (ponownie) ożeni, powinien
 b35. saĝ-riĝ₇ e₂ lugal-na-ka ħe₂-eb-gi₄ zwrócić prezenty (ślubne) do domostwa jej
 (tj. zmarłej żony) pana⁶².
 b36. [tu]kum-bi nita ba-uš₂ (§ B9) ^{b36-b38} [Je]śli mężczyzna umrze, [jego]
 b37. d[am-ni e]n-na ba-[an-d]u₁₂-du₁₂ żo[na] dopóki (ponownie) nie wyjdzie za męż,
 b38. ^ˈe₂-n[a^ˈ] ħe₂-ti-l]e [może żyć] w je[go] domu.
 (luka)
- Część C
- c01. [... -n]a [... n]u-ĝar (§ C1) ^{c01} [Je]śli ... je]go [... nie je]st ustano-
 wione.
 c02. [tukum-b]i ad-da ba-uš₂ (§ C2) ^{c02-c05} [Je]śli ojciec umrze, (a) jego sy-
 c03. [e₂ ad-d]a dumu-nita-[n]e-ne nowie [podzie]lili się [domem oj]ca, [dach(?)]
 c04. [i₃-ba(-a)]-am₃ (i) ściany domu są najstarszego brata.

⁶¹ Określenie „jego zawartości” (^ˈša₃-bi^ˈ) jest tutaj dwuznaczne. Najprawdopodobniej właściciel domu powinien zwrócić podwójną ilość jęczmienia, który zawłaszczył (tak M. Civil, *The Law Collection...*, s. 249). Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 554) jednak sugeruje, że chodzi o zwrot podwójnej zawartości domu, co oznaczałoby zwrot dużo większej sumy (o ile zawłaszczony jęczmień nie wypełniał całej pojemności domu). Analogiczny paragraf w prawach Hammurabiego (§ 124) nakazuje zwrot podwójnej ilości zawłaszczonego mienia, więc pewnie i tutaj jest podobnie.

⁶² Chodzi o gospodarstwo domowe prawnego opiekuna zmarłej żony zanim wyszła za męż, np. jej ojca czy brata.

- c05. [g^{is}ur₃(?)] ʿe₂-gar₈ e₂-a šeš-gal-kam
- c06. [tukum]-bi gu₄ e₂-[tur₃-ba] ʿu₂-gu (§ C3) ^{c06-c08} [Jeśli] wół zginie z [czyjejs zagrody], pasterze bydła zastąpią go.
<ba>-an-de₃
- c07. un[u]-de₃-ne
- c08. ib₂-s[u]-su-ne
- c09. tu[ku]m-bi udu ġa₂¹ udu-[ka] u₂-gu (§ C4) ^{c09-c11} Je[ś]li owca zginie z ow[czej] zagrody, pas[te]rze z[ast]ąpią ją.
ba-an-de₃
- c10. si[pa-d]e₃-ne
- c11. i[b₂-s]u-su-ne
- c12. [tuk]um-bi gu₄ udu a[nše] ša₂ e₂ bu- (§ C5) ^{c12-c14} [Je]śli wół, owca, o[sioł], (albo
r_x(LAGAB×BUR₃)-a iri-[ka] u₂¹-gu ba-de₂ świnia zaginęła z domu w mieście, do którego
się włamano, dz[ielni]ca z[as]tąpi ją/go.
- c13. d[a¹-g]i₄-a
- c14. i[b₂-s]u-su
- c15. t[uk]um-bi lu₂ niġ₂-[na-me] u₂-gu la- (§ C6) ^{c15-c20} J[e]śli ktoś niczego nie stracił (i)
ba-an-de₂ on mówi: „Straciłem coś”, (i) jest to potwier-
dzone przez dzielnicę, ten człowiek zostanie
zabity. Dzielnica weźmie jego dziedzictwo
(tj. jego dobra).
- c16. [a]-ne ʿniġ₂-ġu₁₀ u₂-gu ba-an-de₂ ʿbi¹-
du₁₁
- c17. da¹-gi₄-a
- c18. u₃-um-ge-en₈
- c19. lu₂-bi i₃-gaz
- c20. eger-a-ni da-gi₄-a ba-ab-tum₃
- c21. 1 gud NE-ri addir_x(NIĠ₂.DIR)-bi 60- (§ C6a) ^{c21-c23} Skradziona krowa: opłata za nią
kam jest 60 (litrów); skradziony osioł: opłata za
niego jest 3 sea (30 litrów); skradziona owca:
opłata za nią jest 1 sea (10 litrów); ze „sno-
pów”(?) roku (tj. świeżo zebrany jęczmień)⁶³.
- c22. 1 anše NE-ri addir_x(NIĠ₂.DIR)-bi 3
- c23. 1 udu NE-ri addir_x(NIĠ₂.DIR)-bi 1
zar² mu-ka (§ C7) ^{c24-c25} Jeśli ktoś weźmie kogoś na sprawę
sądową (i) ustanowiony dzień minie po raz
trzeci, sprawa sądowa będzie zakończona.
- c24. tukum-bi lu₂ lu₂ ʿdi¹ in-da-tuku-am₃
- c25. a-ra₂ 3-am₃ u₄ gub-ba i₃-bi₂-dib di til-
am₃ (§ C8) ^{c26-c29} Jeśli ktoś najmuje łódź (pojem-
ności) 60 chomerów zimą, jej najem (wynosi)
1 sea (10 litrów), (to jest) jej praca (tj. opłata)
dniowa.
- c26. tukum-bi en-te-na-ka
- c27. 1 ma₂ 60 gur lu₂ i₃-ġuġ
- c28. addir_x(NIĠ₂.DIR)-bi 1
- c29. a₂ u₄ l-bi
- c30. tukum-bi ʿma₂ lu₂ i₃-ġuġ te-na 30 1
gur addir_x(NIĠ₂.DIR)-bi 3¹ (§ C9) ^{c30-c32} Jeśli ktoś najmuje łódź: (za) 30
mil jej najem (wynosi) 3 sea (30 litrów) od
1 chomera; (za) 20 mil jej najem (wynosi)
2 sea (20 litrów) od 1 chomera, (za) 20 mil jej
najem (wynosi) 1 sea (10 litrów) od 1 chomera.
- c31. 20 te-na addir_x(NIĠ₂.DIR)-bi 1 gur 2
- c32. [10]te-na addir_x(NIĠ₂.DIR)-bi 1 gur 1
(§ C10) ^{c33-c34} Jeśli [...]
- c33. [tuku]m-[b]I [x x]
- c34. [...]
(luka)

⁶³ Odczytanie niejasne, taką interpretację przyjmuje Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 559, przyp. 277).

Część D

- d00. [... addir_x-bi 1.4]
d01. še-kam ku₃-bi 1/3 giġ₄
d02. šitdim-ma a₂ 'iti''-1-a-ni 3
d03. nagar ašgab ad-kid₂ tug₂-du₈ simug lu₂
azlag₂ ku₃-dim₂ bur-gul
d04. a₂ u₄-buru₁₄-ka-'ne-ne' 3-ta
d05. en-'te-na''-ka-'ne-ne' 2-ta
d06. 3 ^{duġ}lugud₂' še-bi 1
d07. 1 ^{duġ}kur-du₃ še-bi 1
d08. 1 ^{duġ}laħ₅'-tan 1 gur 3
d09. 1 tu-ru-na še-bi 5 sila₃
d10. tukum-bi ĠA₂×ĠIR₃ lu₂ ib₂-ta-ħa-aš-am₃
d11. a-zu i₃-sa₆
d12. ku₃-bi 5 giġ₄-am₃
d13. tukum-bi 'lu₂' ur-maħ-e šu mu-la₂'-la₂'
d14. a-zu i₃-s[a₆]
d15. ku₃-bi 5 giġ₄-am₃
d16. tukum-bi a-zu na₄ mu-ta-tum₂
d17. ku₃-bi 5 giġ₄-am₃
d18. tukum-bi a-zu igi-du₈-du₈-a i₃-sa₆
d19. 'ku₃-bi 2' giġ₄
d20. tukum-bi a-zu l[u₂ ...]
d21. ku₃-[bi x] 'giġ₄'
d22. g[eme₂' uš-bar a₂ u₄ bu]ru₁₄-ka-[n]i
d23. 3 e[n-te-na-k]a-ni 2
d24. geme₂ uš-bar u₄-buru₁₄-k[a še' ri-r] i₂'-ga' 1 addir_x(NIĠ₂.DIR)
d25. e[n-te-na]-ka 'tan₆'-tan₆'-[na x x a] ddir_x(NIĠ₂.DIR)-<ni>-'im'
d26. geme₂ u[š-bar] daġal-šera_x(TAG)-ka a₂ [it]i' 1-ni 2
d27. geme₂ uš-[bar ša₃' r]u-gu₂-ka a₂ it[i 1-ni] 2
d28. [x x] x a₂-bi 6 sila₃ š[e-am₃]
(§ D1a) ^{d00-d01} [... jego najem (wynosi) 1 *bariga* 4 sea (= 100 litrów)] jęczmienia, w srebrze 1/3 szekla⁶⁴.
(§ D1b) ^{d02-d05} (jeśli chodzi o) murarza, jego praca (tj. płaca) wynosi 3 sea (30 litrów); (jeśli chodzi o) stolarza, rymarza, wyrobnika koszy, filcowca, kowala, folarza, złotnika, (i) kamieniarza, ich płaca w czasie żniw (wynosi) 3 sea (30 litrów), (a) w czasie zimy 2 sea (20 litrów).
(§ D1c) ^{d06-d09} Jęczmień za 3 naczynia *lugud* (wynosi) 1 sea (10 litrów); jęczmień za 1 naczynie *kurdu* (wynosi) 1 sea (10 litrów); 1 naczynie *laħtan* 1-ego chomeru: 3 sea (30 litrów); jęczmień za 1 piec (wynosi) 5 litrów.
(§ D2) ^{d10-d12} Jeśli ktoś złamał kość nogi (i) lekarz sprawi, że jest dobrze (tj. wyleczy), jego srebro (za to) wynosi 5 szekli.
(§ D3) ^{d13-d15} Jeśli lew kogoś *okaleczy* (?) (i) lekarz sprawi, że jest dobrze (tj. wyleczy), jego srebro (za to) wynosi 5 szekli.
(§ D4) ^{d16-d17} Jeśli lekarz usunie kamień (nerkowy), jego srebro (za to) wynosi 5 szekli.
(§ D5) ^{d18-d19} Jeśli lekarz sprawi, że wzrok jest dobry, jego srebro (wyniesie) 2 szekle.
(§ D6) ^{d20-d21} Jeśli lekarz kogoś [...], jego srebro (wynosi) x szekli.
(§ D7a) ^{d22-d23} Płaca słu[żki] tkaczki w czasie żniw (wynosi) 3 sea (30 litrów), z[imają] 2 sea (20 litrów).
(§ D7b) ^{d24-d25} Najem słu[żki] tkaczki w czasie żniw (i) zbioru? jęczmienia? (wynosi) 1 sea (10 litrów), zimą jej najem jest na (pracę przy przemywaniu? [...].
(§ D8a) ^{d26} [Miesi]ęczna płaca słu[żki] t[kaczki] przy przecinaniu (wynosi) 2 sea (20 litrów).
(§ D8b) ^{d27} Mie[sięczna] płaca słu[żki] tk[aczki] prowa]dzącej [wątek?] (wynosi) 2 sea (20 litrów).
(§ D8c) ^{d28} [...] jej płaca [jest] 6 litrów jęczmienia.

⁶⁴ Rekonstrukcja za Wilckem (ibidem, s. 562).

- d29. ʾa-ga`-[am x]-ʾu₃ a₂-bi 1 sila₃ še-
ʾam₃ (§ D8d)^{d29} (Jeśli chodzi o) pomocniczkę portiera(?)⁶⁵ [za ... pra]ęcę, jej płaca jest 1 litr jęczmienia.
- d30. tukum-bi [munusLU₂].KAŠ.TIN-ke₄ u₄ bur[u₁₄-ka] (§ D9)^{d30-d34} Jeśli właścicielka zajazdu da komuś 1 dzban piwa (20-litrowy) na kredyt w czasie żniw, jej opłata (wynosi) [...]; w czasie zimy [...]⁶⁶.
- d31. 1 piḥu₄ lu₂-[ra]
- d32. šu-la₂-a-še₃ in-[na-šum₂]
- d33. addir_x-bi [...]
- d34. en-te-[n]a-[ka x x]
- d35. ʾtukum^ʾ-bi lu₂ l[u₂-ra] (§ D10)^{d35-d37} Jeśli ktoś ko[muś daje] 1 chomer jęczmienia jako pożyczkę, jego roczne odsetki wynoszą [1 *bariga* 4 sea (= 100 litrów)].
- d36. 1 še gur ur₅-ra-še₃ [in-na-an-šum₂]
- d37. [m]u 1-am₃ maš₂-bi [1.4 še-am₃]
- d38. [t]ukum-bi lu₂ l[u₂-ra] (§ D11)^{d38-d40} [J]eśli ktoś ko[muś daje] 10 szekli srebra jako pożycz[kę], jego roczne odsetki wynoszą 2 szekle srebra.
- d39. 10 giġ₄ ku₃-babbar ur₅-ra-š[e₃ in-na-an-šum₂]
- d40. mu 1-am₃ maš₂-bi [2 giġ₄ ku₃-babbar-am₃]
- d41. tukum-bi lu₂ l[u₂-ra] (§ D12)^{d41-d42} Jeśli ktoś k[omuś daje po]le pod dzierżawę, [...].
- d42. [a-š]a₃ ʾapin-la₂-še₃ [in-na-an-šum₂ ...] (luka)

Część E

- e00. [tukum-bi ...] (§ E1)^{e00-e02} [Jeśli ...] zbójca [jest zabity?] w domu, on nie zwróci tego.
- e01. lu₂ sa-gaz e₂-a [ba^ʾ-uš^ʾ]
- e02. nu-ub-su-su
- e03. tukum-bi dumu lu₂-ra lu₂ ga i₃-ni-gu₇ (§ E2)^{e03-e08} Jeśli ktoś karmi dziecko kogoś (innego) mlekiem (tj. karmi piersią), to jest sprawa funkcji *nugiġ* (położnej?), w ciągu 3 lat jej (uposażenie w) jęczmieniu (wyniesie) 6 chomerów, jej (uposażenie w) wełnie (wyniesie) 30 min, jej (uposażenie w) oleju (wyniesie) 30 litrów. (Jeśli chodzi o) najętą mamkę, jej roczna płaca będzie 1 shekel (srebra).
- e04. mu 3-am₃ še-ni 6 gur
- e05. siki-ni 30 ma-na
- e06. i₃-ni 30 sila₃
- e07. niġ₂ nam-nu-giġ-kam
- e08. um-[me]-da ḥuġ-ġa₂ mu-<a> a₂-ni 1 giġ₄-am₃ (§ E3a)^{e09-e13} Jeśli w czasie panowania Gutejów ktoś zakupił niewolnika, (a) ten niewolnik został zatrzymany przez kogoś (innego), (po tym jak) właściciel niewolnika złoży [prz]ysięgę, może odebrać niewolnika.
- e09. tukum-bi bala gu-tum₂-ma-ka
- e10. lu₂ saġ i₃-sa₁₀
- e11. saġ-bi lu₂ im-ma-ru₂
- e12. lugal saġ-ġa₂-k[e₄ n]a[m]-erim₂ u₃-ku₅
- e13. saġ ḥa-ba-an-tum₂-mu

⁶⁵ Tak tłumaczy termin 'a-ga-am' Civil (*The Law Collection...*, s. 280). Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 565–566 i przyp. 323) decyduje się zostawić termin nieprzetłumaczony.

⁶⁶ Manuskrypt BM 054722 + BM 054933 + BM 057408 + BM 058111 + BM 058753 + BM 073071 + BM 073073 (British Museum) podaje, że opłata w czasie żniw wynosi 50 litrów jęczmienia, nie zawiera sekcji na temat opłaty w czasie zimy.

- e14. tukum-bi lu₂ i₃-^rsa₁₀!(GAZ)-a ba-uš₂ (§ E3b) ^{e14-e17} Jeśli ktoś kto zakupił (niewolnika) umrze, (po tym jak) żona tego człowieka, jego syn albo jego świadek złoży przysięgę, może odebrać nie[wojnika].
- e15. ^rlu₂-ba dam-ni ħe dumu-^rni ħe lu₂ ki-inim-ma-ni ħe
- e16. ^rnam^r-erim₂ u₃-ku₅
- e17. s[aġ ħ]a-ba-an-tum₂-mu
- e18. bala ur-^{dr}namma^r lugal addr_x(^rNIĠ₂). (§ E3c) ^{e18-e23} W czasie panowania Ur-Nammy, „króla opłat”⁶⁷, (którego bóg) Nanna wywyższył w kraju, w tym czasie: Jeśl[i] ktoś kto zakupił (niewolnika) [umrze], jeśli właściciel niewo[lnika, albo] jego [świa]dek nie przyprowadzi poręczyciela, ten człowiek jest złodziejem.
- e19. ^dnanna kalam-e ba-il₂-a-ta
- e20. u₄-ba tukum-[bi] lu₂ saġ ^ri₃-[sa₁₀-a ba-uš₂]
- e21. ^rlugal^r saġ-ġ[a₂-ke₄ lu₂]-k[i-in]im-<ma>-^rbi^r ħe lu₂ ki-n[a]-ab-dam [ħe]
- e22. tukum-bi nu-^rmu-tum₂^r
- e23. lu₂-bi ni₂-zuĥ-am₃
- e24. tukum-bi lu₂ ^rba^r-uš₂ dam-ġidlam_x(PI)-ni ibila diš-gim e₂-a ħe₂-dim₂ (§ E4) ^{e24} Jeśli ktoś umrze, jego żona równej rangi⁶⁸ może być uczyniona pierwszym dziedziecem w domu.
- e25. tukum-bi lu₂ dam šeš-gal-na ba-an-du₁₂-du₁₂ (§ E5) ^{e25-e26} Jeśli ktoś weźmie żonę (tj. ożeni się z żoną) swojego starszego brata, zostanie zabity.
- e26. i₃-gaz
- e27. tukum-bi arad₂-de₃ nin-a-ni ba-an-du₁₂-du₁₂ i₃-gaz (§ E6) ^{e27} Jeśli niewolnik weźmie (tj. ożeni się) swoją panią (tj. właścicielkę), zostanie zabity.
- e28. tukum-bi ^rarad₂-de₃ lu₂ ^ri₃-gaz[?][...] (§ E7) ^{e28} Jeśli niewolnik kogoś zabije, [...].
(luka)

Część F

- f01. [...]
- f02. ^re₂-gin₇-nam ^re₂-[...] (§ F1) ^{f01-f02} [...] dom (taki sam) jak (inny) dom [...]
- f03. [tuk]um-bi 1 sar e₂ [lu₂ in-sa₁₀]
- f04. [ku₃-b]i [x giġ₄ ku₃-babbar-am₃] (§ F2) ^{f03-f04} [Je]śli [ktoś] zakupi 1 sar (= 38 m²) domu, [(zapłata w) srebrze za] to [wyniesie x szekli srebra].
- f05. [tuk]um-bi 1 sar ki[slah]
- f06. [lu₂] in-sa₁₀ ku₃-bi 1 giġ₄ ^rku₃-babbar^r-[am₃] (§ F3) ^{f05-f06} [Je]śli [ktoś] zakupi 1 sar (= 38 m²) nieupra[wionej ziemi] (zapłata w) srebrze za to [wyniesie] 1 szekel srebra.
- f07. [tuk]um-bi 1 sar e₂-du₃-^ra^r
- f08. [nam-ga]-^rtuš[?]-e lu₂ in-ħuġ 1 giġ₄ ku₃-babbar i₃-l[a₂-e] (§ F4) ^{f07-f08} [Je]śli ktoś weźmie w dzierżawę 1 sar (= 38 m²) wybudowanego domu [do zamiesz]kania, odważy (tj. zapłaci) 1 szekel srebra.

Epilog

- g09. [lu₂ m]u-sar-ra-ba šu bi₂-ib₂-ur₃-ru-a mu-ni bi₂-i[b₂]-sar^r-re-a ^{g09-g11} [Ktokolwiek] usunie tą inskrypcję, napisze swoje imię na niej, (albo) z powodu

⁶⁷ Prawdopodobnie żart skryby zamiast ‘lugal niġ-si-sa₂’, tj. „króla sprawiedliwości”. Patrz M. Civil, *The Law Collection...*, s. 284; C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 520.

⁶⁸ Na temat ‘ġidlam’ patrz przyp. 40.

g10. [aš-bala-a]-^ˈba⁻ke₄-eš lu₂-kur₂ šu ba-an-zi-^ˈzi-a^ˈ

g10a. [mu-s]ar-ra-ba šu bi₂-ib₂-ur₃-ru-a mu nu-^ˈsar-de₃ in-na-ab-[s]ar

g11. [lu₂-b]i lugal ħe₂-a en ħe₂-a ensi₂ ħe₂-^ˈam₃

g11a. a[n^ˈ en-lil₂ en-ki nin-ħur-saġ-ke₄] na[m-tar-ra-ni ħe₂-da-ab-kur₂-ru-ne]

g12. [g^{is}gu]-za gub-b[a-ta s]aħur-ra ħe₂-eb₂-^ˈt[a]-an-[tuš]

g13. [abul]a iri-na-ke₄ ġal₂ [ħe₂-e]b₂-ta-ka₄-taka₄

g14. iri-ni gi-^ˈzu₂-ta ħe₂-eb-ta-dag-dag-ge

g15. [iri]-ni iri en-lil₂ nu-še-ga ħe₂-a

g16. ^ˈaš[nan sa₁₂-du₅] maħ [en-lil₂-la₂-ka inim ħe₂-bi₂-gi₄]

g17. nam-ki-sikil iri-na u₃ nu-ku₄ ħe₂-me-eš^ˈ

g18. nam-ġuruš iri-na igi-nu-du₈ ħe₂-me-eš

g19. aša₃ iri-na-ke₄ en-ki ^ˈr^ˈiškur^ˈ ^ˈaš[nan]

g20. [sa₁₂-du₅] maħ en-lil₂-la₂-ka inim^ˈ ħe₂-[bi₂-gi₄-gi₄-ne]

g21. [x x] UŠ tur₃-ra nam-mu-da^ˈ-an-du₃-n[e x x]

g22. [x x] amaš-[a nam-mu-u]n^ˈ-na-an-x^ˈ-[x x x]

(luka)

g1'. [...]

g2'. ^ˈiri-ġ[u₁₀ eš₃ u]ri₅^k[i^ˈ-ma ...]

g3'. ġa₂-a-r[a ...] sa₆-g[e- ...]

g4'. ħe₂-ga- [...]

g5'. ur-[dnamma lugal uri₂^{ki}-ma]

(reszta zniszczona)

tej [kłątwy] spowoduje, że inny człowiek podniesie swą rękę by usunąć tę [ins]krypcję (i) napisze dla niego imię (na niej) nie wypisane, [(jeśli chodzi o) tego człowieka], czy to króla, czy pana, czy księcia:

^{g11a-g22} Niech A[n?], (bóg) Enlil, (bóg) Enki, (i bogini) Ninħursaġa zmieniają jego] prz[eznaczenie!]. Niech (będzie) ze (swojego) [tro]nu przemieszczony (tj. obalony) (i) niech [siedzi] w piasku! [Niech bramy] jego wielkiego miasta zostaną otworzone! Niech jego miasto wyprowadzi go zza (jego trzcinowego) baldachimu!⁶⁹ Niech jego [miasto] będzie miastem nieprzyjemnym (bogowi) Enlilowi! [Niech on odrzuci] (boginię) Asz[nan, wzniosłą rejestratorkę (boga) Enlila!] Niech dziewczyny jego miasta będą bezsenne! Niech młodzieńcy jego miasta oślepną! Niech pola jego miasta odrzucą (boga) Enkiego, (boga) Iszkura (i boginię) Asz[nan, wzniosłą [rejestratorkę] (boga) Enlila! ... niech nie będą w stanie mu zbudować zagrody! ... niech nie zbudują mu owczarni!

^{g2'-g5'} ... moje mi[asto, sanktuarium U]r ... dobre ... niech ... Ur[-Namma, król Ur].

⁶⁹ Tak C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 571 i przyp. 351. Civil (*The Law Collection...*, s. 245, 352) w wierszu g14 odczytuje ^ˈgi^ˈr suħur_x(KA)-ta^ˈ „trzciniowa chata”.

THE LAWS OF UR-NAMMA

Abstract

Hitherto, there has been no complete Polish translation of the oldest well-preserved Mesopotamian collection of laws, i.e., the laws of Ur-Namma (who reigned between 2110 and 2093 BC). The following article presents a translation from Sumerian into Polish of this collection of laws and it includes the recently published manuscripts of this collection.

Keywords: laws of Ur-Namma, Ur-Namma, Sumerian, Third Dynasty of Ur